

FÜZZETEK

A Magyar—Török Baráti Társaság időszaki lapja

SAYIN CUMHURBAŞKANI
SÜLEYMAN DEMİREL
MACARİSTAN'A HOŞGELDİNİZ!

ÜDVÖZÖLJÜK MAGYARORSZÁGON
SÜLEYMAN DEMIRELT,
A TÖRÖK KÖZTÁRSASÁG ELNÖKÉT!

MACAR - TÜRK İLİŞKİLERİNİN YENİ
MERHALELERİ VE ZİRVEYE ULAŞMASI

İkinci dünya savaşını izleyen dönemlerde, rejim farklılığı yüzünden uzun maziye dayanan Macar-Türk dostluğu, kimi alanlarda eski gücünü kaybetmiş olsa da yüksek düzeydeki resmî ilişkilerimiz -birkaç yıl hariç- oldukça dengeli olmuştur. İki ülke arasında problem olarak nitelendirilebileceğimiz hiç bir sorun yoktu. Gene de halklarımız arasındaki sempati ve münasebetlerimizde mevcut potansiyeller tam anlamıyla gelişmemişler, hız kazanamamışlar.

1990'daki ilk serbest seçimlerden sonra kurulan yeni Macaristan Cumhuriyeti hükümeti, Başbakan József Antall'ın çizdiği yolda dışarıya açılma isteği adına ilişkilerinin Türkiye Cumhuriyeti ile her alanda yoğunlaştırmasına karar verdi. Bu yüzden kariyer diplomatların yerine Ankara'ya bir türkolog büyükelçi atanmıştır. Macaristan Ankara Büyükelçisi István Vásáry göreve başladıktan sonra yüksek seviyedeki ziyaretlerde hızlı bir çoğalma gözlemek mümkündür. Türkiye'nin Budapeşte Büyükelçisi Bedrettin Tunabaş da bu gelişmeleri her zaman anlayışlı bir partner olarak destekledi. İki ülkenin Dışişleri Bakanlıkları arasında gerçekleşen karşılıklı görüşmeler

eskisine nazaran daha anlamlı bir hüviyet alarak Macar Dışişleri Bakanı Géza Jeszenszky'nin Türkiye'ye davet edilmesi ve Türkiye Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in Macaristana ziyaret etmesi ile zirvesine ulaşmıştır. Daha önce pek düşünülemeyen bir gelişme olarak Millî Savunma Bakanlıkları arasında müsteşarlık seviyesinde münasebetler başladı. İçişleri Bakanlıkları arasında da anlaşmalar imzalanarak dolaysız işbirliği konusunda birçok kolaylık sağlandı. T.C. Kültür Bakanı Fikri Sağlar'ın Macaristan gezisi sırasında "Kanunî Sultan Süleyman ve Devri" adlı serginin Budapeşte'ye getirilmesi ve Szigetvár'da, büyük hükümdarın vefat ettiği yerde, bir anıtın dikilmesi kararlaştırıldı. Mustafa Kemal Atatürk büstünün Buda'daki Güneş tepesine konulması, aynı zamanda yaşamı 1735 yılında sona eren Prens Ferenc Rákóczi için kaldığı Tekirdağ şehrinde bir heykelin merasimle açılması büyüklerimize karşı gösterdiğimiz takdir ve saygının anlamlı simgeleridir. Devlet arşivlerimiz arasında akdedilen anlaşma ise bilimsel yakınlaşmamızın bariz bir örneğidir.

Kentler arası temaslarda da bir canlılık gözükmektedir. Ankara ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlarının Budapeşte ziyaretleri, Budapeşte Başkent Belediye Başkanının Türkiye gezisi, Szentendre ile Avanos, Nyíregyháza ile Afyon ve Dunaújváros ile Inegöl gibi yer-

ler arasında sürdörülen yeni kardeş şehir görüsmeleri bu açıdan anmaya lâyık gelişmelerdir. Tekirdağ'da ve Kütahya'da Türk vatandışı olan fahır konsolosların bu görevi kabul ettikleri de iki halk arasındaki ilişkilerin gelişmesi bakımından çok önemlidir.

Macaristan'da bir Macar-Türk Dostluk Demeğinin, Türkiye'de ise bir Türk-Macar Dostluk Demeğinin kurulması çok sevindirici bir olaydır. Tanınmış türkolog ve sanat tarihçisi Géza Fehér'in başkanlığında faaliyet gösteren Macar demeği etkinlikleri arasında her ay yapılan toplantılar başta gelir. Bu toplantılarda öncelikle Türkiye ve Macar-Türk ilişkilerin değişik evreleri hakkında konferanslar düzenlenmektedir. Demeğin yılda dört kez çıkan „Török Füzetek” (Türk Defterleri) adlı dergisi çok yönlü yazılara yer

veriyor. Türk edebiyatından Macarcaya aktarılan bazı eserlerin neşri önemli bir kültür hizmeti oluşturmıştır. Konser ve sergilerin yanısıra iki Türk tiyatro eserinin Budapeşte'de sahneye konulması Demeğin belki de en büyük girişimi ve başarısıdır.

Macaristan Cumhurbaşkanı sayın Árpád Göncz'ün daveti üzerine ülkemize gelecek olan Türkiye Cumhuriyeti'nin dokuzuncu Cumhurbaşkanı sayın Süleyman Demirel'in bu ziyareti her alanda dinamik bir şekilde güçlenip derinleşen ilişkilerimizin doruk noktasını oluşturacaktır. Kardeş milletlerimizi imzalanacak Dostluk ve İşbirliği Andlaşması ile birbirine daha sıkı bağlayacak olan ve uzun zamandan beri beklenen bu ziyaret hepimize yeni ufuklar açacaktır.

✎ Géza Dávid

* * *

A MAGYAR-TÖRÖK KAPCSOLATOK FEJLŐDÉSÉNEK ÚJ KORSZAKA

A második világháború utáni időszakban az eltérő politikai berendezkedés következtében a nagy múltú visszatekintő magyar-török barátság több területen is meglazult, bár a magas szintű hivatalos kapcsolatok — néhány évet leszámítva — meglehetősen kiegyensúlyozottak maradtak. A két ország között nem voltak vitásnak nevezhető problémák. Mégis, a népeink közötti rokonszenv és a kapcsolatainkban rejlő lehetőségek nem fejlődhetek a szó teljes értelmében és a kellő lendülettel.

Az 1990. évi első szabad választások nyomán az új Magyar Köztársaság megalakuló kormánya az Antall József miniszterelnök által megszabott úton a kifelé való nyitás szándékával Törökországgal is minden területen ki akarta teljesíteni kapcsolatait. E célból hivatalos diplomaták helyett Ankarába turkológust neveztek ki nagykövetnek. Azután, hogy Vásáry István megérkezett állomáshelyére, gyorsan növekedni kezdett a magas szintű látogatások száma. Törökország budapesti nagykövete, Bedrettin Tunabaş megértő partnereként mindig támogatta az előrelépést e területen. A két ország külügyminisztériumai között létrejött kölcsönös megbeszélések a korábbiakhoz képest tartalmasabbak lettek, s csúcspontjukat Jeszenszky Géza törökországi, illetve Hikmet Çetin magyarországi látogatásával érték el. Egy korábban nehezen elképzelhető fejleményként a hadügyminisztériumok is kapcsolatba léptek egymással, államtitkári szinten. Belügyi egyezmény is született, amely bizonyos területeken lehetőséget teremtett a közvetlen együttműködésre. Fikri Sağlamnak, a Török Köztársaság kulturális miniszterének magyarországi útja során döntöttek arról, hogy a Nagy Szulejmán és kora kiállítását Budapesten is megrendezik, illetve, hogy elhalálozásának helyén, Szigetváron emlékművet állítsanak e jeles uralkodónak. Szépen szimbolizálja a nagyjaink iránt mutatott megbecsülést és tiszteletet, hogy egyfelől Budán,

a Naphegy téren elhelyezték Mustafa Kemal Atatürk mellszobrát, másfelől, hogy Rodostóban szobrot emeltek az ott 1735-ben elhunyt II. Rákóczi Ferencnek. Az országos levéltáraink között megkötött egyezmény pedig a tudományos közeledés ékes példája.

A városok közötti kapcsolatokban is élénkülés tapasztalható. E tekintetben említést érdemel Ankara és Isztambul főpolgármesterének budapesti látogatása, fővárosunk főpolgármesterének törökországi útja, valamint a Szentendre-Avanos, Nyíregyháza-Afyon, illetve Dunaújváros-İnegöl közötti testvérvárosi kapcsolatfelvétel. Fontos fejlemény az is, hogy Tekirdağ és Kütahya városában török állampolgárok vállalták a tiszteleti konzuli feladatot.

Örömteli tény, hogy amint lehetőség nyílt rá, megalakult hazánkban a Magyar-Török Baráti Társaság, Törökországban pedig annak társintézménye, a Török-Magyar Baráti Társaság. A hazai társaság az ismert turkológus művészettörténész, Fehér Géza elnökle alatt végzi tevékenységét, amelynek súlypontjában a havonta megrendezett ülések állnak. Ezeken többek között Törökországról és a magyar-török kapcsolatok különböző korszakairól hangzanak el előadások. Az évente négyszer megjelenő Török Füzetek című folyóirat sokszínű frásoknak ad teret. A török irodalom magyar nyelvű kiadása is a kulturális hídépítést szolgálja. Koncertek és kiállítások mellett a társaság eddigi legnagyobb vállalkozása és sikere két török darab budapesti színpadra állítása volt.

A Török Köztársaság kilencedik államfőjének, Süleyman Demirelnek magyarországi látogatása, melyre Göncz Árpád köztársasági elnök meghívása nyomán kerül sor, a minden területen dinamikusn erősödő és mélyülő kapcsolatrendszernek csúcspontja lesz. E régóta várt látogatás, amelynek során aláírják a két testvérnépet egymáshoz még közelebb hozó barátsági szerződést, mindannyiunk számára új távlatokat nyit.

✎ Dávid Géza

Macar-Türk İlişkilerinin Mesajı

János Hóvári

Macaristan Başbakanı Miklós Kállay'ın 19 Mart 1944 tarihinde, ülkenin Almanlar tarafından işgal edilmekte olduğu korku dolu saatlerde Budapeşte'deki Türk Elçiliğinde sığınak araması tarihi bir güdümden kaynaklanmıştır. Elçiliğin duvarları arasında anlayış ve zulme karşı tarihte Imre Thököly, Ferenc Rákóczi ve Lajos Kossuth'un ve refakatlerinde bulunan mültecilerin Osmanlı İmparatorluğunda buldukları gibi bir himaye bulacağını biliyordu. Sığınmak için diğer bir diplomatik misyonu seçme imkanı da olabilirdi, çünkü Budapeşte'de birçok tarafsız ülkenin elçiliği faaliyette idi, fakat Macar Başbakanı o zamanlar Macaristan'da birçok insanın güvendiği gibi Türklere güvendi, onlardan yardım istedi. Béla Bartók'un da bu korkulu dönemde Türkiye'ye sığınmak istediğini pek az kimse bilir.

Fakat ne yazık ki, Anadolu yerine Birleşik Devletlere iltica etmek zorunda kaldı. Oysa kendisi hayatı boyunca Türk halkının ruhu ve Türk halk müziğinin etkisi altında kaldığı ve Macarların eski tarihinin üzerindeki sır perdesinin kaldırılması bakımından da önemli bulunduğu, daha önce halk müziği araştırmaları yaptığı Anadolu'ya dönmek çok arzu etmişti.

Macarların düşüncesinde çok çeşitli Türklük imajı vardır. Bazıları ortak Asya kökenlerimizi, kavim akrabalıklarımızı diğer bazıları ise kan dolu 16-17. yüzyıla hatırlarlar. Birçokları Kemal Atatürk ve modern Türk Cumhuriyeti hayranlarıdır. Fakat bütün bunların arkasında Tekirdağ'daki evler ve denizin görüntüsü belirmektedir ve bu görüntü Türklere ve Türkiye ile ilişkiye girmiş ve girecek olan bütün Macarlar için — dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar — özel duygusal bir hava sağlamaktadır. Gözlerimizin önünde Tekirdağ mültecisi II. Ferenc Rákóczi ve sadık „Kuruç”larının anısı canlanmaktadır. Yenilmeyi alçak gönüllülikle kabul edebilmiş Rákóczi'nin anısı. Zaman geçirmek için kimi zaman anı-

larını yazmış kimi zaman en sevdiği uğraşı olan tahta oymacılıkla veya bahçıvanlıkla uğraşmıştır. „Macar Kralı”, —Tekirdağ halkının ona hitab ettiği gibi — Macaristan'a dönme umudunu hiç yitirmemiştir, gerçi ne pahasına olursa olsun düşüncesini hiç bir zaman kabul etmemiştir. Başbuğu'nun büyük hayranı, gerçek dostu ve sadık refakatçısı olan Kelemen Mikes eserlerinde bu kader ve yaşam için kalıcı bir anıt bırakmıştır. 18.yüzyıl Macar edebiyatı şaheseri sayılan eserlerini Mikes günümüze unutulurak harabe haline gelmiş ve bir anı levhası dahi olmayan ahşap evinde yazmıştır. Yazıları maceralı ve gizemli yollardan Macaristan'a ulaşmıştır. İlk basıldıkları tarihten, yani 1794'ten beri nesiller boyunca okunmuştur ve Macarlara, ilticacı „Kuruçlar” ve daha sonra yüzyıllar boyu binlerce Macar mülteciye yeni vatan sağlayan Türkleri tanıtmıştır.

Rodosto, bugünkü adıyla Tekirdağ Macarlar için, özellikle ülkeyi terk etmek zorunda kalıp ta Paris, New York veya Montevideo'da mülteci olarak kederin acı ekmeğini yiyenler için ve aynı zamanda birinci ve ikinci dünya savaşından sonra komşu ülkelerde kalmış sayısı üç milyonu aşan diğer Macarlar için de bir simgedir. Ama bu sadece bir dava, bir ideal, bir evrensel Macar menfaatlerin yanındaki iradenin sembolü olmakla kalmayıp dünyaya açık olma ve yabancı dünyaları tanıma isteğinin de sembolüdür. Kelemen Mikes ve daha sonraki dönemlerin mültecileri Türkiye'nin hazinelerini açarak bize tanıtmışlardır. Nesillere Türkleri sevdirmişlerdir. Rodosto'su Kütahya olan Kossuth'un mültecileri Mikes ve çağdaşları gibi hatıralarında ve mektuplarında Türkiye'yi ve Türkleri sevgi ve hoşgörü ile anmaktadırlar. Macarların geçen yüzyıl ortasından beri Polonyalıların yanında en yakın dost olarak Türkleri görmelerinde bunun da rolü büyüktür.

Macar ve Türk halkları arasındaki dostluk acı günlerde kendini göstermektedir. Tarihsel kaderimiz bizi son üçyüz yıl boyunca birçok defa Türklere yardımına muhtaç bırakmıştır. Ama biz de Türklerin zor dönemlerinde elimizden geleni yapmaya çalıştık. Kırım savaşında Osmanlı'nın yanında yüzlerce Macar savaşmıştır. Bu savaşta birçok zafer General Kmety ve General Guyon adıyla anılır. Budapeşte halkı 1877'de P levne'yi savunan Türk kahramanlarını kutlamış ve Osman Paşa'nın yaralı askerlerine sargı bezi ve ilaç yardımı göndermek için seferber olmuştur. Çanakkale de 1915-16'da Türklerin yanında bir Avusturya-Macar birliği de savaşmış ve birçok Macar asker Türklerle birlikte şehit düşmüştür. Çanakkale ANZAK mezarlıkları ve İstanbul'daki Feriköy Katolik Mezarlığı'ndaki Macar mezarları hakkında pek az kimse bilgi sahibidir.

Kemal Atatürk'ün yönettiği bağımsızlık savaşını Macar ulusu bütünüyle desteklemiştir. Macar halkı kendi durumunun da benzer olduğu nedeniyle Türkleri anlıyor ve duygularını paylaşıyorlardı. Macar basını savaşın bütün ayrıntılarından ve Atatürk'ün reformlarını takiben Türkiye Cumhuriyeti'nde başlayan büyük değişimlerden sürekli olarak haber veriyordu. 1989'da - yakın tarihten bir örnek olarak - Bulgaristan'daki Türklerin vatanlarını terk etme zorunda bırakılmaları karşısında Macar—Türk Dostluk Derneği bu mağdur insanları bir beyanname yayınlanarak desteklemiştir.

Fakat Macar-Türk ilişkilerini yaşatan sadece tarihi geçmiş değildir. Bugünkü Türkiye'yi tanıyan herkes çağdaş Türk Devletinin başarılarını takdirle karşılamaktadır.

Macaristan'da Türkiye ekonomisinin ve toplumunun ne denli değişimlere uğradığı herkesçe bilinmektedir. Gelişmiş Batı'ya yetişmek, gelişmek ortak amacımız ve arzumuzdur. Müş-

terek geçmişimizin ileriye dönük böyle mesajı de vardır.

Birçok Macarın Türkiye'nin modernizasyonunda katkıları olması bize gurur vermektedir. Bunların sırasını başlangıçta haritalar daha sonra da kitaplar basılan İslâm dünyasının ilk matbaasını 1720'de İstanbul'da kuran İbrahim Müteferrika açmıştır. Kolozsvár doğumlu bu Macar, İslâm dünyasının Gutenberg'i olarak anılmaktadır. Bu çok yerinde bir payedir. Rákóczi'nin vefalı bir adamının oğlu olarak Fransa'da doğmuş Macar asıllı Baron Ferenc Tóth — evsanevi Baron de Tott — 1769-1776 tarihleri arasında Fransız konsolosu ve askerî uzman olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda görev almıştır. Rus-Osmanlı savaşı sırasında Çar Donanması İstanbul'a denizden saldırmayı planladığı dönemde Baron Tóth Çanakkale Boğazı ve İstanbul Boğazında çağdaş bir hisar sistemini geliştirip inşa ettirmiştir. Çanakkale Boğazı'nın Asya tarafındanki hisarları yüz yıl sonra Heinrich Schliemann tarafından bulunan Truva kalıntılarına çok yakın bir tepede bulunmaktadır. İstanbul Boğazı'nın Anadolu tarafında da harabe halinde olan bir "Macar kalesi" halen Ferenc Tóth ve Macarların anısını yaşatmaktadır. Voltaire bir şiirinde „kafirlerle hristiyanların öldürülmesini öğretiliyor" diye Macar „Kuruçoğlu"na serzenişte bulunmasıyla Baron Tóth'un Türk topçu birliklerin yeniden organizasyonu ve önden doldurmalı tüfeklerin yerleştirilmesindeki önemli rolünü kabul etmiş oluyor.

Baron Tóth'un 1784'te yayınlanan „Mémoires du Baron de Tott sur les Turcs et les Tartares" adlı eseri, çağının Osmanlı İmparatorluğu hakkında yazılmış en iyi eserleri arasında yer almaktadır.

İbrahim Müteferrika ile Baron Tóth'un Türkler için büyük hizmetlerde bulunduğu tartışılmaz bir tarihî gerçektir, ancak Lajos Kossuth ile birlikte Türkiye'ye sığınan Macarların çalışmaları da önemsiz değildir. Onlardan 400-500 kadar Macar ömürlerinin sonuna dek Osmanlı İmparatorluğunda yaşamıştır. Kırım savaşının kahramanlarından yazımızda daha önce bahsetmiştik. Çoğu mülteciler ise sivil bir vatandaş gibi hayatlarını sürdürmüşlerdir. Aralarında Macarlara büyük saygı, sevgi ve takdir kazandıran mühendisler, doktorlar ve öğretmenler vardı.

Türkiye de bunların torunları Macar atalarını günümüzde de hâlâ gururla anmaktadırlar. İlk Türk kadın şairi Nigar Hanım'ın da bir Macar mültecinin kızı olduğu ilginç bir tarihî gerçektir.

Türkiye birçok Macara yeni bir hayat için imkân sağlamıştır. „En büyük Macar'ın" oğlu Ödön Széchenyi 1870'li yıllarda Askeri Akademi'de ders vermek üzere uzun ve maceralı bir seyahattan sonra İstanbul'a varmıştır. 1922'deki ölümüne kadar yeni vatanına sadık kalmıştır. Osmanlı Ordusu yöneticileri arasında büyük takdir ve saygı görmüştür, saray çevresi ile de çok iyi ilişkiler içinde bulunmuştur, gazete ve kitap yayıncılığı hamisi olarak da tanınmaktadır. İstanbul İtfaiyesi'nin kurucusu olan „Macar Kont" organize ettiği kurum tarafından bugün bile saygı ile anılmaktadır.

İstanbul ve Türkiye sadece asiller için değil, onların yanında yüzlerce mühendis, doktor, eczacı, ziraat uzmanı ve değişik mesleklerdeki ustalar için de yeni imkânlar sağlayan küçük bir Amerika idi. Kemal Atatürk'ün reformları Türk ekonomisine büyük bir hız kazandırmıştır. Modernizasyon programının gerçekleştirilmesi için uzmanlara ihtiyaç vardı. Bu imkânlar Macaristan'da küçük bir göç dalgasına neden olmuştur. Haritacılar, meteorolojistler, ziraat uzmanları ve mühendisler Türkiye'ye seve seve gitmişlerdir. En büyük gurubu yeni başkent Ankara'nın yapımında görev alan ustalar oluşturuyordu. İkinci dünya savaşı öncesi Ankara'da kalabalık bir Macar kolonisi yaşıyordu, başkentte Macar rahipler ve lokantalar da vardı.

Soğuk savaş Macaristan ve Türkiye arasındaki ilişkilerde büyük bir kopukluk yaratmıştır. Komünist rejimden kaçan diplomat ve bilim adamlarını kabul ettikleri ve Birleşmiş Milletlere ulaşmalarına yardım ettikleri için Türklere teşekkür ediyoruz. Gurbete düşmüş Macarlar ünlü bilim adamı ve Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'den özel bir anlayış görmüşlerdir. Türk-Macar ilişkileri kesildikten sonra da Ankara Üniversitesi'nde Macar dilinin ve edebiyatının öğretimine devam edilmesini ona borçluyuz. 1966'da, Fuat Köprülü yaşamını yitirdiği son saatlerinde eski dostu New York Columbia Üniversite-

si profesörü Tibor Halasi-Kun'un başında beklemesi Macarların teşekkürlerinin bir ifadesidir.

Türkiye Hükümetinin 1956 Macar İhtilâli mültecilerinden 1957'de 100 kişiyi kabul ettiği de çok az kişi tarafından bilinmektedir. Onlardan küçük bir grup bugün de Türkiye'de başarılı insanlar olarak hayatlarına devam etmektedirler. Türk kamuoyu Budapeşte sokaklarındaki olaylardan, Macarların Rus tanklarının karşısında attığı imdat cıgıllıklarından derinden etkilenmiştir. 1956 ayaklanması üzerine dünya edebiyatında ilk olarak bir Türk yazar Tarık Buğra tarafından „Ayakta durmak istiyorum" adıyla bir dram yazılması bunun bir kanıtıdır. Bu eser Edit Tasnádi tarafından Macarcaya çevrilmiştir.

İki halkın dostluğu tarihin vahim olaylarına karşı yok olmamıştır. Bunun için her iki ülkede büyüyen nesillerin kalplerine iki ülke arasındaki dostluk ve ortak tarihin anılarını yerleştiren öğretmenlere teşekkür ederiz. Üniversitelerde ve bilim enstitülerinde çalışan Macarların Türk, Türklerin ise Macar dilini, kültürünü ve tarihini tanıması için ellerinden gelenlerini yapan Macaristan'daki türkologlara ve Türkiye'deki hungarologlara o zor dönemlerde özellikle büyük bir görev düşmüştür.

1989-90'da soğuk savaş üzerine kurulu dünya sistemi çökmüştür. Türkiye Cumhuriyeti ve Macaristan Cumhuriyeti'nin ilişkilerini geleneksel dostluk adına düzeltmek, geliştirmek ve yeni temele oturtmak için imkân doğmuştur. Bu konuda en büyük yardım iki ülke enstitüleri arasında buzların erken çözülmesi olmuştur. Geçmiş yıllarda yapmamız gereken pek çok iş vardı. Hemen hemen her alanda ilerleme görmek mümkündür.

Türkiye Cumhurbaşkanı sayın Süleyman Demirel'in ziyareti ve iki ülke arasındaki dostluk ve işbirliği anlaşmasının imzalanması ile yeni temel atma dönemi kapatılacaktır. İlişkilerin geliştirilmesinde her alanda yol açıktır. Macar ve Türkler geçen üçyüz yılda dost kalmayı başarmışlardır. Değişimlere ve davetlere gebe gelecekte bu dostluğu nasıl geliştirebileceğimiz ve değerlendirebileceğimiz artık bizim elimizdedir.

A magyar-török kapcsolatok üzenete

Írta: Hóvári János

Amikor Kállay Miklós magyar miniszterelnök 1944. március 19-én az ország német megszállásának vészterhes óráiban a budapesti török követségen keresett menedéket, történelmi reflexek vezérelték. Tudta, hogy megértés és az üldöztetéssel szemben védelem vár rá a falakon belül, mint egykoron Thököly Imrére, Rákóczi Ferencre, Kossuth Lajosra és a kíséretükben lévő számkivetettek, akik az Oszmán Birodalom földjére léptek. Választhatott volna más diplomáciai missziót is, hiszen legalább egy tucat semleges országnak volt működő követsége Budapesten. A magyar miniszterelnök a törököktől kért segítséget, bennük bízott, miként sokan akkor Magyarországon. Kevesen tudják, hogy e vészterhes időkben Bartók Béla is Törökországban kívánt volna nyugalmat találni. Anatólia helyett azonban az Egyesült Államokba menekítették. Pedig vágyott arra, hogy ismét eljusson korábbi népzenei kutatásainak színhelyére, ahol életre szóló élményként ragadta meg a török nép lelkisége és a török népzene, amelynek kutatását a magyar őstörténet rejtélyeinek eloszlata miatt is fontosnak tartott.

A magyar gondolkodásban sokfajta kép él a törökökről. Van, aki a közös ázsiai gyökereket tartja a legfontosabbnak. Mások főleg a vérzivataros 16-17. századra emlékeznek. Sokan Kemal Atatürk és a modernizálódó Török Köztársaság csodálói. Ám mindezek mögött háttérként a rodostói házak és a tenger sziluettje rajzolódik ki, sajátos érzelmi hangulatot biztosítva minden magyarnak, aki a törökséggel és Törökországgal kapcsolatba került és kerül, éljen bárhol is a világban. Felöltik bennünk a rodostói száműzött, II. Rákóczi Ferenc és hű kurucainak emléke.

Azé a Rákóczié, aki a leveretést is alázattal tudta elviselni. Hol emlékeit vetette papírra, hol kedvelt időtöltésének, a fafaragásnak vagy a kertészkedésnek élt, hogy az időt múlassa. A „magyar király” — ahogyan a rodostóiak nevezték — nem mondott le azonban sohasem arról, hogy visszatérjen Magyarországra, de nem bármi áron. Mikes Kelemen, a fejedelem nagy tisztelője, igaz barátja és hű útítársa, ennek a sorsnak és életnek maradandó emléket állított. Az akkori magyar irodalom remekeit egy még ma is álló — már kissé dűledező, elfelejtett, emléktábla nélküli — rodostói faházban vetette papírra. Írásai kalandos és rejtélyes úton kerültek haza, s első megjelenésük, 1794 óta, nemzedékek olvasták és ismerkedtek meg általuk a törökséggel, azzal a néppel, amely új hazát adott az emigráns kurucoknak, és utánuk évszázadokon át a magyar számkivetettek ezreinek.

Rodostó, a mai Tekirdağ szimbólum a magyarság számára, különösen azoknak, akik az ország elhagyására kényszerültek, s az emigráció keserű kenyerét ették Párizsban, New Yorkban vagy Montevideóban, de annak a több, mint három millió magyarnak is, akik az első és a második világháború után a szomszéd országokba kerültek. De nemcsak egy ügy, egy eszme, az egyetemes magyar érdekek melletti kiállás jelképe ez a város, hanem a nyitottságé, az idegen világok megismeréséé is. Mikes Kelemen és a későbbi korok emigránsai feltárták nekünk Törökország kincseit. Nemzedékek sorával szeretették meg a törökséget. A Kossuth-emigráció literátusai, akiknek Kütahya lett a Rodostójuk, szinte ugyanúgy írnak Törökországról, mint Mikes és kortársai. Memoárjaikban, leveleik-

ben szeretettel és megértéssel szólnak a törökségről. Nagy szerepük volt abban, hogy a magyarság a múlt század dereka óta a lengyelek mellett a törököket tartja egyik legigazabb barátjának.

Két nép barátsága a legjobban a bajban mutatkozik meg. A történelem úgy hozta, hogy az elmúlt háromszáz évben többször szorultunk segítségre. Mi is megtettünk azonban minden tőlünk telhetőt, ha a törökökre vészterhes idő köszöntött. A krími háborúban több száz magyar harcolt a Fényes Porta oldalán. Több nagy győzelem fűződik Kmety és Guyon tábornok nevéhez. Budapest lakói 1877-ben ünnepelték Plevna török hőseit, kötszert és gyógyszert küldtek Oszmán pasa sebesült katonáinak. Gallipolinál 1915-16-ban a törökök oldalán osztrák-magyar katonai egység is harcolt. Számos magyar halt ott hősi halált. A magyarság egésze támogatta a Kemal Atatürk vezette függetlenségi háborút. A magyar nép együttértett a harcolókkal, mert helyzetünk az első világháború után a törökökéhez volt hasonló. A magyar sajtó a harc minden részletéről tudósított, s arról a nagy átalakulási folyamatról is, amely Atatürk reformjai nyomán a Török Köztársaságban megindult. 1989-ben pedig — hogy a közelmúltat is említsük — amikor a bulgáriai törököket szülőföldjük elhagyására kényszerítették, a Magyar-Török Baráti Társaság nyilatkozatban állt ki a sorsüldözött törökök mellett.

A magyar-török kapcsolatokat azonban nem csupán a múlt élte. Mindazok, akik ismerik a mai Törökországot, elismeréssel szólnak a török

(Folytatás az előző oldalról!) ➡➡

modernizáció sikereiről. Magyarországon közismert, hogy a török gazdaság és társadalom milyen jelentős változásokon ment át az elmúlt évtizedekben. Közös a céljaink, a vágyaink, hogy gyarapodjunk, felzárkózzunk a fejlett Nyugathoz. A közös múltunknak van ilyen üzenete is.

Büszkék vagyunk arra, hogy számos magyarnak sikerült Törökország modernizációját segítenie. Sorukat a magyar Ibrahim Mütefferika nyitotta meg, aki 1720-ban állította fel az iszlám világ első nyomdáját Isztambulban, ahol kezdetben csak térképeket, majd könyveket nyomtattak. A kolozsvári születésű magyart joggal nevezik az iszlám Gutenbergjének. A magyar báró Tóth Ferenc — a legendás Baron de Tott —, aki Rákóczi egyik hű emberének fiaként született Franciaországban, 1769-1776 között francia konzulként és katonai szakértőként teljesített szolgálatot az Oszmán Birodalomban. Az orosz-török háború idején, amikor a cári flotta Isztambult mind a Fekete-tengerről, mind pedig a Földközi-tengerről meg akarta támadni, báró Tóth építtette ki a Dardanellák és a Boszporusz korszerű erőrendszert. Az építmények a Dardanellák ázsiai oldalán közel voltak ahhoz a dombhoz, ahol Heinrich Schliemann száz évvel később Trója romjait megtalálta. A Boszporusz ázsiai oldalán lévő építménynek a romjai, a „Macar kalesi” még ma is hirdeti Tóth Ferenc és a magyarok emlékét. Voltaire egy versében szemére is veti a magyar kurucfinak, hogy „tanítja a hitetleneket a keresztények megölésére”, elismerve ezzel báró Tóth nagy szerepét a török tüzéség átalakításában és az elöltöltős puskák meghonosításában. Ő adta közre 1784-ben korának egyik legjobb leírását is az Oszmán Birodalomról: „Mémoires du Baron de Tott sur les Turcs et les Tartares” címmel.

Nem kétséges, hogy Ibrahim Mütefferika és báró Tóth Ferenc volt az a két magyar, akik a legtöbbet tettek eddig a törökségért. Nem volt azonban jelentéktelen az sem, ami a Kossuth Lajossal 1849-ben Törökországba me-

nekült magyarok nevéhez fűződik. Négy-öttszázan közülük életük végéig az Oszmán Birodalomban maradtak. Már említettük a krími háború hőseit. A többség azonban békés polgári foglalkozást űzött. Voltak közöttük mérnökök, orvosok és tanárok, akik nagy megbecsülést szereztek a magyarságnak. Leszármazottjaik ma is büszkén emlékeznek magyar őseikre. Sajátos történelmi tény, hogy az első török költőnő, Nigar Hanım is egy törökké lett magyar emigráns leánya volt.

Számos magyarnak új élethez adott lehetőséget Törökország. Széchényi Ödön, a legnagyobb magyar fia, hosszú kalandos út után kötött ki az 1870-es években Isztambulban, hogy a Katonai Akadémián tanítson. Haláláig, 1922-ig hű maradt új hazájához. Nagy tisztelet övezte a tisztikarban, jó kapcsolatban állt a szultáni udvarral, volt lap- és könyvkiadó mecénás. Az isztambuli tűzoltóság megszervezésével egy olyan máig meglévő intézményt állított fel, amelynek parancsnokai azóta is tisztelettel emlékeznek meg a „Macar Kont”-ről. Isztambul és Törökország azonban nemcsak híres grófoknak és grófnéknak volt új lehetőséget nyújtó kis Amerika, hanem mérnököknek, orvosoknak, gyógyszerészeknek, mezőgazdászoknak és magyar mesteremberek százainak. Kemal Atatürk reformjai új lendületet adtak a török gazdaságnak. A modernizációs program végrehajtásához szakemberekre volt szükség. A lehetőségek kisebb magyar kivándorlási hullámot váltottak ki. Térképészek, meteorológusok, mezőgazdászok, mérnökök egyaránt szívesen mentek Törökországba. A legnagyobb létszámot azonban azok a mesteremberek jelentették, akik részt vettek az új főváros, Ankara felépítésében. A második világháború előtt népes magyar kolónia élt Ankarában, amelynek lelkeszei és vendéglői is voltak.

A hidegháború nagy törést okozott Magyarország és Törökország kapcsolataiban. Köszönet a törököknek, hogy a kommunizmus elől menekülő diplomatákat és tudósokat befogadták, segítettek abban, hogy az Egyesült Államokba jussanak. Különösen nagy megértést találtak a kivetettségbe került magyarok Fuad Köprülünél, a ne-

ves tudósnál és külügyminiszternél. Neki köszönhetjük, hogy az Ankarai Egyetemen a magyar nyelv tanítása a magyar-török kulturális kapcsolatok befagyasztása után sem szűnt meg.

Azt is kevesen tudják, hogy 1957-ben a török kormány száz magyart fogadott be az 1956-os forradalom menekültjei közül. Egy kisebb csoportjuk ma is sikeres emberként él Törökországban. A török közvéleményt igen felkavarta mindaz, ami Budapest utcáin zajlott, a magyar nép segélykiáltása a szovjet tankokkal szemben. Ezzel is magyarázható, hogy az 1956-os magyar felkelésről a török Tarık Buğra írta a világirodalom első drámáját „Állva akarok maradni...” címmel, amely Tasnádi Edit fordításában magyarul is olvasható.

A két nép barátsága túlélte a történelmi zord időket. Köszönet ezért mindkét országban a tanároknak, akik a felnövekvő nemzedékek szívébe bepótlálták a két nép közötti barátság és közös történelem emlékeit. Különösen nagy szerep hárult ezekben az időkben Magyarországon a turkológusokra, Törökországban pedig a hungarológusokra, akik az egyetemeken és a tudományos intézetekben mindent megtettek azért, hogy a magyarok megismerjék a török, a törökök pedig a magyar nyelvet, kultúrát és történelmet.

1989-90-ben összeomlott a hidegháború világrendje. Lehetőség nyílt arra, hogy a Török Köztársaság és a Magyar Köztársaság a hagyományos barátság jegyében rendezze, építse és új alapokra helyezze kapcsolatait. Nagy segítség volt ebben az, hogy a két ország intézményei között az „olvadás” már korábban megkezdődött. Volt azonban mit tenni az elmúlt években. Az előrelépés szinte minden területen nyilvánvaló.

Süleyman Demirel úrnak, a Török Köztársaság elnökének látogatásával és a két ország közötti barátsági szerződés aláírásával befejeződik az új alapozó korszak. A kapcsolatépítés előtt minden téren szabad út nyílik. Rajtunk áll, hogy miként tudunk élni a lehetőségekkel, és miként tudjuk a két nép közötti kapcsolatokat úgy fejleszteni, hogy a magyar és a török két olyan baráti nép maradjon a változásokkal és kihívásokkal teli jövőben, mint amilyen volt az elmúlt három évszázadban.